

вних рослин ряд зниження вмісту елементів майже завжди має наступний вигляд: ясен > клен > дуб > береза, сосна. Найбільш забезпеченими елементами є діброви автономних ландшафтів на лесовидних суглинках. Трав'яна рослинність у цілому менше забезпечена елементами. Ряди зниження вмісту елементів для різних груп рослин мають наступну відмінність. Для кальцію, магнію і калію: лісове різноотрав'я > бобові > степове різноотрав'я > культурні злаки. Для заліза: лісове різноотрав'я > степове різноотрав'я > бобові > культурні злаки. Для натрію: лісове різноотрав'я > культурні злаки > бобові, степове різноотрав'я.

Література

1. Поповцева А.А. Методическое руководство по ускоренному анализу золы растений. – Сыктывкар : Изд-во Коми филиала АН СССР, 1974. – С. 183. 2. Родин А.Е., Базилевич Н.И. Динамика органического вещества и биологический круговорот в основных типах растительности. – М. : МГУ, 1966. – С. 46.

Summary

A.V. Bova. Some Features of Typical Plants Chemical Composition of the Forest-Steppe Part of Sumy Region.

In the article data are cited about maintenance of some chemical elements in the typical plants of forest-steppe of the Sumy region. The analysis of maintenance of chemical elements is executed for the different landscape-geochemical terms of research territory (basin of Psel). Research results enable to re-done a conclusion about geochemical specialization of separate prospects and groups of plants and to define influence on forming of chemical composition of plants soils and laying rocks which are the basic source of receipt of elements in vegetable organisms.

УДК 911.9:502

В.В. Мовчан

ЛОКАЛЬНІ ПРИРОДНІ РЕЗЕРВАТИ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОЕКТОВАНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ „ГАДЯЦЬКИЙ”

В статті розглядається необхідність створення регіонального ландшафтного парку в межах долинно-річкової системи Псла на території Гадяцького району. Також подається коротка характеристика природних умов майбутнього парку та окремих резерватів, на основі яких буде створено парк.

Постановка проблеми. Створення регіональних ландшафтних парків у межах долинно-річкових систем є вкрай важливим і актуальним, особливо для освоєних територій, одною з яких є долинно-річкова система Псла на території Гадяцького району. У цьому контексті важливою є характеристика природних умов майбутніх парків та окремих резерватів, на основі яких вони будуть створюватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню даної проблеми стосовно проектуваного регіонального ландшафтного парку „Гадяцький”. Зокрема над цим питанням працювали Стецюк Н.О., Слюсар Н.В., Гапон С.В., Бе-

седіна І.С., Грицай І.А., Паляниця О.В. [5]. Однак, ще залишається ряд невирішених питань, які потребують подальшого опрацювання.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою роботи є подальше дослідження природно-заповідних об'єктів долинно-річкової системи Псла та обґрунтування створення регіонального ландшафтного парку на території Гадяцького району.

Викладення основного матеріалу. Кожний заповідний об'єкт має свій статус, призначення і режим використання, основне призначення якого – охорона як окремого об'єкту природи, так і середовища існування на певній території.

У Законі України „Про природно-заповідний фонд України”, прийнятому у 1992 р., до об'єктів природно-заповідного фонду належать 11 категорій територій та об'єктів із різним охоронним статусом і призначенням [4].

Природні заповідники – об'єкти найвищого ступеня охорони. Стаття 15 названого Закону говорить, що «природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для певної природної зони ландшафтів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання».

Біосферні заповідники – об'єкти, створені для охорони найбільш типових природних об'єктів із метою фонових моніторингу (тобто контролю за станом навколишнього середовища в результаті порівняння природних і сусідніх антропогенних ландшафтів). Рішення про їх створення узгоджувалося на міжнародному рівні в межах Програми ЮНЕСКО „Людина й біосфера”.

Національні природні парки відрізняються від заповідників набором функціональних зон: заповідної, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарської. Національні природні парки є установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання територій та об'єктів, які становлять особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Регіональні ландшафтні парки створюють для охорони типових для певної місцевості ландшафтів та організованого відпочинку населення. Ландшафтні парки створюються за рішенням органів влади областей України та АР Крим.

Заказники створюються з метою збереження та відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів, але, на відміну від заповідників, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів, які беруть на себе зобов'язання забезпечувати режим їх охорони та збереження.

Пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне й пізнавальне значення, із метою збереження їх у природному стані. Пам'ятки природи, як і заказники бувають загальнодержавного та місцевого значення, а за призначенням – комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні, геологічні.

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення, із метою збереження їх у природному стані.

Ботанічні сади (загальнодержавного та місцевого значення) створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої та світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій.

Дендрологічні парки створюються з метою збереження та вивчення в спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного їх використання.

Зоологічні парки діють у Києві, Харкові, Миколаєві, Одесі, Ялті та деяких інших містах.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – антропогенні ландшафти рекреаційного призначення, що потребують постійного догляду. Вони є в багатьох населених пунктах.

Враховуючи, що заплави річок мають найвище ландшафтне та біологічне розмаїття і що вони водночас є природними коридорами, доцільно створювати в межах ДРС регіональні ландшафтні парки, які зможуть найоптимальніше виконувати природоохоронні функції [3].

Відповідно до Закону України „Про природно-заповідний фонд України” регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів і об'єктів [4].

Ландшафтний парк є територією, яка охороняється з погляду на її природничу, історичну та культурну цінність, а метою його створення є збереження, популяризація та розширення цих цінностей в умовах раціонального господа-

рування. Рілля, лісові землі та інші нерухомості, що знаходяться в межах ландшафтного парку, лишаються в господарському використанні.

На регіональний ландшафтний парк покладається виконання таких завдань:

- охорона і збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів;

- створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів, сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

Регіональні ландшафтні парки організовуються без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів, які здійснюють свою діяльність у відповідності до загальних вимог природоохоронного законодавства та з додержанням режиму охорони. На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей проводиться зонування:

- *заповідна зона* – для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, об'єднує існуючі території та об'єкти природно-охоронного фонду;

- *зона регульованої рекреації* – для відпочинку та оздоровлення населення, огляду особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство й мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони;

- *зона стаціонарної рекреації* – призначена для розміщення мотелів, готелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку;

- *господарська зона* – частина парку, де здійснюється господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Територія перспективного РЛП знаходиться західною частиною у межах Гадяцько-Миргородського геоботанічного району лучних степів, дубових лісів, заплавних лук та долинних евтрофних боліт (який займає вододіл між річками Сулою та Пелом), а східною – у межах Зіньківсько-Решетилівського геоботанічного району лучних степів і заплавних лук (займає тераси Псла й степову час-

тину межиріччя Псла та Ворскли до лінії суцільного поширення лісів у минулому). Для території дослідження характерний досить спокійний, переважно широкохвилястий рельєф.

Середня річна температура повітря становить 6-7°C. Пересічна річна кількість опадів коливається від 550 до 450 мм.

У ґрунтовому покриві переважають чорноземи глибокі малогумусні. Невеликі площі займають темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені.

Лучні степи тепер розорані й використовуються під сільськогосподарські угіддя. Невеликі фрагменти степової рослинності приурочені до схилів правого корінного берега Псла та схилів балок. Лучна рослинність невеликими ділянками поширена на заплаві Псла, на днищах балок та їх схилів. Переважають угруповання костриці лучної, костриці східної, стоколосу безостого та пирію повзучого. Використовуються переважно як пасовища та сінокоси.

Ліси в цьому районі займають невеликі площі на схилах балок та долини р. Псла і представлені в основному формацією дуба звичайного. На розчленованому правобережжі р. Псел збереглися невеликі фрагменти кленово-липово-дубових лісів з домінуванням яглиці звичайної у трав'яному ярусі.

Лівобережна терасова частина долини р. Псла належить до Зіньківсько-Решетилівського геоботанічного району лучних степів і заплавних луків. У ґрунтовому покриві переважають чорноземи глибокі малогумусні на типовому карбонатному важкосуглинковому лесі. На боровій терасі Псла поширені переважно дерновослабопідзолисті та дернові піщані ґрунти. На заплаві Псла поширені лучно-чорноземні глибоко-солонцюваті та лучні солонцюваті ґрунти, іноді в комплексі з солонцями.

Для досліджуваної території характерні соснові ліси, які збереглися на боровій терасі (різновікові культури), представлені угрупованнями соснових лісів лишайникових та зеленомохових. Найбільші площі серед сосняків займають складні сосняки – дубово-орлякові та дубово-злаково-різнотравні. Меншу площу займають широколистяно-соснові ліси, які представлені асоціаціями: сосняк дубово-ліщиново-зірочниковий, сосняк дубово-ліщиново-конвалієвий.

Ландшафти досліджуваної території належать до типу лісостепових та заплавних класу рівнинних східноєвропейських. Представлені вони:

- вододільними лесовими рівнинами та височинами (ландшафтами розчленованих схилів річкових долин і прилеглих до них підвищених рівнин з "нагірними" дібровами на сірих і темно-сірих лісових ґрунтах (широколистяно лісові); ландшафтами розчленованих підвищених рівнин у поєднанні зі свіжими дібро-

вами на ясно-сірих, сірих, темно-сірих лісових ґрунтах та лучними степами (північно-лісостепові) – лісостепові;

- схиліві (прирічкові) ландшафти з кленово-липовими дібровами та лучними степами на сірих лісових ґрунтах та чорноземах опідзолених – лісостепові;

- надзаплавними терасовими низовинами (ландшафти горбисто-западинні піщані із суборами на дерново-підзолистих ґрунтах, борами та "піщаними степами" на дернових ґрунтах (азональні); (ландшафти лесових терас на сірих лісових ґрунтах та чорноземах опідзолених та типових – лісостепові;

- алювіальними низовинами з луками (переважно солонцюватими), в комплексі із заплавними лісами і старичними озерами – заплавні.

Особливості природно-кліматичних умов досліджуваної території (особливості геоморфології, клімату та ґрунтового покриву) визначають багатство екотопів, диференційованість рослинного покриву регіону, багатство флори, та обумовлюють формування багатого та різноманітного тваринного світу. Межування території із приполіською частиною лісової зони обумовлює дещо бо-реальний характер флори вищих судинних рослин, рослинності, бріофлори, мі-кобіоти.

Досліджувана територія зазнала значного впливу антропогенного чинника. Тут ще з давніх часів охоче селилися люди, адже природа створила в цій місцевості ідеальні умови не тільки для господарювання, але й для оборони від ворогів. Високий правий берег Псла й заболочена заплава Груні давали надійний захист скіфам, котрі жили в цій місцевості в V-III ст. до н. е., русичам, поселення котрих існувало на цій землі в IX-X ст. Так, поблизу села Книшівка залишилося стародавнє городище скіфської доби. Про те, що ця місцевість була колись із центрів скіфського життя, свідчить і значна кількість курганів біля Дучинців та Броварок. Ранньосередньовічні слов'яни теж облюбували цю землю, залишки їх поселень періоду VII-IX ст. виявлені в Книшівці, а поблизу села Броварок розкопано великий слов'янський могильник з 80-ти курганів [6].

Активне заселення території починається з XVII ст., коли було споруджено Гадяцьку фортецю. До кінця століття карта гадяцького краю збагатилася й іншими населеними пунктами, які дали початок найбільшим сучасним селам району. Найстаріші з них – Лютенька й Римарівка, а ось Вельбівка та Красна Лука вперше згадуються тільки в XVIII ст., Біленченківка – у XIX ст.. прогресуюче збільшення населених пунктів сприяло швидкому сільськогосподарському освоєнню місцевості. Тож зараз Гадяцький район, як і вся Полтавщина відно-ситься до найбільш агроосвоєних територій нашої країни. Тому завданням ни-

нішнього покоління є збереження і охорона природних та умовно природних ділянок в оточенні агроосвоєних ландшафтів.

На території проєктованого РЛП «Гадяцький» знаходиться 32 заповідних об'єкти площею 4121 га. З них – 10 заказників (2035 га), 10 заповідних урочищ (1890 га) та 12 пам'яток природи (196 га)

Серед заказників – 2 ландшафтні, 1 гідрологічний та 7 ботанічних.

Ландшафтний заказник „Весело-Мирське” є цінним природним комплексом уцілілих степових ділянок, де виявлено 19 видів червонокнижних та регіонально-рідкісних рослин, серед яких: астрагал шерстистоквітковий, сон чорніючий, ковила волосиста та півчаста, півники карликові, горицвіт волзький, льон багаторічний [2]. В майбутньому цьому заказнику варто надати статус загальнодержавного.

Ландшафтний заказник „Пісоцько-Конькове” - це комплекс заплавних лук і водойм з рідкісними та лікарськими рослинами, серед яких значні площі займають червонокнижні косаріки тонкі [1].

Гідрологічний заказник «Болото Моховате» знаходиться в заплаві правої притоки Псла – р. Грунь. Тут виявлено 6 видів регіонально рідкісних рослин. Досить цікавою є гіпотеза місцевого краєзнавця, геолога М.Ф.Торяника щодо походження озера в цьому заказнику, згідно з якою воно утворилося на місці давнього метеоритного кратера.

Ботанічний заказник „Зозулинцеві луки” теж охоплює заплавні ділянки Груні із значною кількістю орхідей, а саме зозулинця болотяний, пальчатокорінника м'ясочервоного та пальчатокорінника Фукса [2].

Типовий заплашний ліс репрезентує заказник „Гадяцький бір” в якому виявлено єдиний на Полтавщині локалітет ялівцю звичайного. Також тут можна зустріти багато інших видів рідкісних рослин.

На першій надзаплавній терасі р. Псел знаходиться ботанічний заказник „Терновий кущ”, який репрезентує типові дубово-соснові насадження і має водоохоронне значення [1].

Решта ботанічних заказників, – „Великий ліс”, „Дубина”, „Книшівська гора”, „Саранчина Долина” знаходяться на правому корінному березі Псла, являють собою типові широколистяні ліси і мають водоохоронне значення.

Варто зауважити, що поділ заказників на гідрологічні та ботанічні є досить умовним, адже в них охороняються цілісні природні комплекси. То ж бажано всім їм надати статус ландшафтних.

Серед заповідних урочищ варто виділити „Гадяцький бір”, який знаходиться на трьох окремо розташованих ділянках і представлений дубо-

во-сосновими насадженнями першої надзаплавної тераси Псла. Тут виявлено одинадцять червонокнижних та регіонально рідкісних рослин, серед яких: любка зеленоквіткова, багатоніжка звичайна, перстач білий, синюха голуба, серпій увінчаний [2].

На боровій терасі Псла також знаходяться заповідні урочища „Безвіднянське”, „Терновий кущ”, „Масюкове”, в яких виявлено значно меншу кількість рідкісних рослин. Та, незважаючи на це ліси даних урочищ мають важливе природоохоронне значення. Теж саме можна сказати і про урочища „Гай-Займи”, „Гнилуша”, «Глотовщина», які репрезентують типові заплавні ліси у долині Псла, та про „Сосновий гай” поблизу р. Грунь.

Заповідне урочище „Лагузин яр” поєднує в собі два природних комплекси, а саме: байрачну діброву, та сосновий ліс борової тераси Груні. До долино-річкової системи р. Грунь належить також урочище „Діброво-Кобрієве”, яке являє собою типову байрачну діброву.

Пам'ятки природи на території ПРЛП „Гадяцький” представлені здебільшого поодинокими багатовіковими дубами та липами. Є також чотири цінних лісових масиви: „Березовий гайок”, „Гадяцький бір”, „Краснолуцький гай”, урочище „Галочка”.

„Березовий гайок” має найчисельнішу в Полтавській області популяцію рідкісного плауна булавовидного. В „Гадяцькому бору” знаходяться досить рідкісні для Полтавщини зимоліубка зонтична та грушанка круглолиста. „Краснолуцький гай” являє собою цінний масив широколистяного лісу в заплаві Груні, а урочище „Галочка” є унікальним масивом з багатовіковими дубами на корінному схилі Псла.

На території проектного РЛП зустрічаються ділянки, які не мають статусу заповідності, але є не менш цінними ніж названі природно заповідні об'єкти. На цих ділянках виявлено єдині на Полтавщині локалітети таких рідкісних рослин як дифазіаструм сплюснутий, баранець звичайний, асплений колосовидний (єдине місце зростання в Лівобережному Лісостепу), стародуб широколистий, веснівка дволиста [2]. Зрозуміло, що лише створення РЛП сприятиме збереженню цих безумовно цінних рослин.

Висновки. На території проектного ландшафтного парку знаходиться значна кількість ПЗО, однак тільки деякі з них займають репрезентабельну для природно-заповідної території площу, що дозволяє забезпечувати оптимальну охорону природних комплексів, а не окремих компонентів ландшафту (ландшафтний заказник „Пісоцько-Конькове” – 204,4 га, та ботанічні заказники: „Гадяцький бір” – 403 га, „Саранчина Долина” – 275,6). Таким чином перспек-

тивний РЛП об'єднає ряд щільно розміщених, часто незначних за площею, існуючих природно-заповідних територій, що сприятиме збереженню цілісності ПТК та вирішить проблему збереження ландшафтної різноманітності суміжних, не менш цінних природних та антропогенно-природних екосистем Гадяцького району.

Також потрібно приділити увагу природним комплексам р. Хорол, яка є елементом ДРС Псла. На цій території функціонує ряд цінних ПЗО, які репрезентують ландшафтні комплекси регіону, та потребують детального дослідження з метою можливого створення філіалу ПРЛП „Гадяцький”.

Література

1. Андрієнко Т.Л., Байрак О.М., Залудяк М.І. Заповідна краса Полтавщини. Полтава : ІВА «Астрєя», 1996. – 184 с.
2. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. – Полтава: Верстка, 2005. – 248 с.
3. Байрак О.М., Проскурня М.І., Стецюк Н.О. Еталони природи Полтавщини. Розповіді про заповідні території. – Полтава: Верстка. 2003. – 212 с.
4. Закон України „Про природно-заповідний фонд України” // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №34. – С.502-506.
5. Звіт за проведення науково дослідних робіт за темою «Комплексні дослідження природних екосистем Гадяцького району з метою обґрунтування доцільності створення регіонального ландшафтного парку «Гадяцький» / Полтава, 2006. – 51 с.
6. Літопис землі Гадяцької / За ред. Л. Омельченко. – Полтава, 2004. – 120 с.

Summary

V.V. Movchan. Local Natural Reserves as Functional Component Elements of Designed Regional Landscape Park of «Gadyachskiy».

In the article the necessity of creation of regional landscape park is examined within the limits of the valley-river system of Psel on territory of Gadyach district. Short description of natural terms of future park and separate reserves which a park will be created on the basis of is also given.

УДК 556.08

О.С. Данильченко

ГЕОГРАФО-ГІДРОЛОГІЧНИЙ ТА БАСЕЙНОВИЙ ПІДХОДИ В СУЧАСНИХ ГІДРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Стаття розглядає два основних підходи гідрологічних досліджень: географо-гідрологічний та басейновий. Особлива увага приділяється перевагам та значенню кожного з цих підходів. У висновку мова йде про комплексний, синтезуючий підхід, який би поєднував у собі басейновий та ландшафтно-гідрологічний методи дослідження.

Постановка проблеми. В сучасних умовах відбувається зростання актуальності географічного напрямку гідрологічних досліджень. Різке загострення гідроекологічної ситуації протягом останніх десятиліть вимагає нових, нетрадиційних підходів щодо вивчення взаємодії суспільства та водного елемента навколишнього середовища. Стаціонарність гідрологічних явищ і процесів дедалі більше ставиться під сумнів, дані спостережень мережі гідрологічних постів часто не задовольняють зростаючі вимоги до них як по їх повноті, так і по охо-